

HUNGAROLÓGIAI KÖZLEMÉNYEK

32. SZÁM

HUNGAROLÓGIAI KÖZLEMÉNYEK

IX. ÉVFOLYAM / 1977. SZEPTEMBER

32

E szám munkatársai: Borús Rózsa, Jung
Károly Kalapis Zoltán, Katona Imre,
Kónya Sándor, Matijevics Lajos, Molnár
Csikós László, Péter László, Szeli István,
Vargyas Lajos

Vargyas Lajos

**PENAVIN OLGA:
KÖRÖGYI (SZLAVÓNIAI)
NÉPBALLADÁK**

Balladás történetek, balladás dalok. Újvidék 1976.

A füzet 12 ballada-típusnak 33 változatát közli, valamint helyi történeteket, betyárdalokat a ballada határterületéről. A ballada-típusok közt szerepel néhány klasszikus ballada: a Halálratáncoltatott lány, a Halálratáncoltatott hűga, a Szégyenbeesett lány. Mellettük inkább az új balladák, betyár- és ponyva-balladák teszik ki a gyűjtés többségét. Ez a viszonylagos szegénység nem a gyűjtőmunka elégtelenségét jelzi; Kiss Lajosnak ugyanezen a területen végzett, alapos népzenei gyűjtése sem hozott felszínre több balladát, noha egyéb tekintetben igen nagy gazdagságot tárt fel: például 16—17. századi, régi énekkincsünknek itt továbbélő, gazdag hagyományát, valamint a díszített, régies előadástílus gyönyörű példáit. De a balladák hiányának nem lehet az az oka, hogy „a hegedősök elkerülték a mocsarak közé zárt falvakat.” Még ha fenn tartható volna is az a régi vélemény, hogy a balladás hegedősök szerzett és terjesztették, (amit sok és komoly érveléssel lehet cáfolni), akkor is újabb századokban, amikor már biztosan nem működtek a „hegedősök”, s a ballada is a többi népi műfaj módjára hagyományban terjedt, éppen elég ideje lett volna behatolni Szlavóniába, vagy tovább fennmaradni. Az ok nyilván a többszörös elszigeteltség a mocsarak és más nemzeti szegélyek közt, és a határ által, amely a velük korábban leginkább érintkező déldunántúli falvaktól zárta el a vidéket. A fokozatos felejtést itt nem egyenlíthette ki a kívülről újra beáramló hagyomány, az újra-tanulás.

A szerző tapasztalt néprajzkutató lévén gondot fordított a balladák életével kapcsolatos kérdésekre: kik éneklék a balladát, hol tanulták, milyen alkalmak szolgálnak előadására, honnan tanulták, akik még tudják, és hasonlókra. Ezek az adatok néha értékesebbek, mint maguk a balladák. Így például egészen egyedülálló élményben volt része a szerzőnek, amikor a behunyt szemmel éneklő öregek balladáit hallhatta. Erre a Mongóliából és Cecil Sharp századeleji, appalachi tapasztalataiból ismert előadásmódra magyar példát már csak Kodály egykori gyűjtő- emlékeiből hallottunk. A balladaéneklésnek társas munkához kapcsolódó szokása is régi gyakorlat maradványa; csak az az új benne, hogy már csak egy-egy öreg „előadótól” hallgatják. Amióta a ballada kikapott a fiatalok közös dalolásából, sőt maga ez a közös dalolás is meg-

szűnt, azóta persze csak egy-egy öregtől hallhat a közösség szép ballada-előadást. Viszont nagyon jellemző egy fiatal lány megnyilatkozása: „Mikor a balladákat hallgatja, a hideg szaladgál a hátán a gyönyörűségtől”. És az is, hogy az egész hallgatóság valami ünnepi meghatottsággal figyel a balladára. Ez még a műfaj továbbélő, régi élete.

Néhány módosító megjegyzésem is volna, nem kárhoztatásul, inkább a további munka segítésére: mindenképp előtérbe kell hozni a leginkább „szakhoz kötött” részhez, a dallamok lejegyzéséhez és értelmezéséhez. A lejegyzés elnagyolt, sőt vázlatos; nem tudjuk, mennyire volt az előadás hagyományos, díszített, ritmusában rubato. Ez természetesen adódik a képzett népzene-kutató hiányából (Bár talán Bodor Anikó vállalkozott volna a szalagok lejegyzésére.) Egy-két nagyobb hiba: a 3/a dallam utolsó négy hangja oktávval feljebb van írva — nyilván nem bírta az énekes a mély hangokat. A 3/b második sorát viszont egy hanggal magasabbra írták; lejjebb szállítva két hang híján egyezik a) -val, amit ugyanaz az énekes énekelt. Az 1/a betyárballada (Nem messzi van ide Kismargita) három egyező sora is jól ismert tévesztés: az első sor ugyanúgy alul szokott lenni, mint az utolsó.

Helyesebb lett volna a teljesen egyező változatokat — különösen az azonos énekestől származókat — nem teljes terjedelmükben közölni, hanem csupán apróbb eltéréseiket jelezni. Ha pedig az énekes kezdetben még nem emlékezett jól a balladára, később viszont el tudta énekelni a teljes szöveget, akkor csak ezt a másodikikat kellett volna közölni. És néhány helyi mű-szerzeményt (62—63. lapon 2—4. sz.) jobb lett volna kihagyni. A „Kiírtott kocsmároscsalád” balladájának általános formájában pedig nincs szó a betyárok bűnhődéséről, mint ahogy az itteni változatban sincs.

„A „lány kitáncoltatása”, ami a magyarázat szerint ma is élő szokás, nem halálratáncoltatás, hanem megszegényítés: az ajtóig táncoltatják a legények a lányt, és ott kiteszik. De nem hiszem, hogy akár ez is élne még a mai fiatalok közt.

A Halálraitelt hűga balladában szereplő Görc város nem igen lehet eredeti vonás, mint Solymossy képzele. Ez a név itt másodszor került bele a változatba, mindkét esetben az első világháború alatt vagy után. Szerintem a Gönc-név, ami a 450-en már felül levő változat-tömegben kettő kivételével kizárólagos, az Angyal Bandi ének hatásának köszönhető, ahol az a sor „Rajta úte Gönc városa megfogni, megfogni” volt a példa; annál is inkább, minthogy valóban gazdag, nemes származású lótolvaj híres esetét fogalmazta meg, akit könnyen lehetett „azonosítani”. Fehér Lászlóval, a ballada főúri, hintós-lovas bűnhődésével. Nyilván ezzel a betyár-vonással felújított középkori történet érte el azt a hallatlan népszerűséget a 18/19. század fordulóján, ami variánsai számában és országos elterjedésében mutatkozik. Egyébként Görc, mint a cselekmény színhelye már azért sem valószínű, mivel a 16. századi adatok Milánóhoz kötik az eseményt, az újabb összehasonlító eredmények pedig francia eredetre mutatnak.

Valami félreértés folytán kerülhetett a magyarázatba a Szegény-beesett lány változatai után, hogy ezek az eredeti ballada és a Megátkozott lány valamint a „Haló legény” (vagyis Megszólaló halott) össze-

olvasztásából jöttek létre. A közölt szövegek a tiszta típust képviselik, s az anya nem átkozza benne lányát, hanem kivégezteti.

Zavart okozhat az olyan fogalmazás, hogy „a variánsok kizsorították az eredeti alkotásokat” (67. o.). Azt lehet csak állítani, hogy újabb, töredékes változatok kerültek a régebbi, teljesebb változatok helyébe.

A szerző nyelvész lévén többet vár a strukturalista elemzéstől, mint az irodalomtörténészek és a folkloristák, s közli a típusok strukturális képletét. De ez csak akkor lehet érvényes, ha az egész típus ismeretében s az egész típusról adják, ahol a cselekmény teljes és értelmes; egyes, töredékes variánsok alapján nyilván nem.

Nagyon hasznos viszont az énekesekről, a faluképről, a viseletről adott képanyag. S külön köszönet illeti a szerzőt és kiadót Garay Ákos 70 évvel ezelőtti felvételeinek közléséért. Egy archaikus magyar népszíngét életéről adnak hírt ezek a képek, akárcsak néhány szép dallam.

Az utóbbiakkal kapcsolatban hadd fejezzük ki teljes egyetértésünket Penavin Olgával ami a szlavóniai és általában a jugoszláviai magyar népdalok értékét illeti. Nincs olyan része a nyelvterületnek, ahol csak „értéktelen utánzatok” élnének! Mindenütt az értékes népzene és népköltészet variánsai élnek kisebb vagy nagyobb gazdagságban. Minden új adat az egészről ad felvilágosítást: az elterjedésről, a néphagyomány életéről. És mindenütt akadnak nagy jelentőségű meglepetések: Szlavóniában a régi dallamok, a Vajdaságban az Alföld hagyományainak talán legrégebbi maradványai; s még balladában is akadt szenzáció: a Gomboson előkerült, töredékesen énekelt változata egy odáig egyedüli, dallamtalan változattól ismert balladának, a Törökhöz elcsalt menyecske, Gyönyörű Bán Kata történetének. Nincs olyan szakember, aki egyetlen táj változatait is értéktelennek és fölöslegesnek tartaná. Inkább hálás a rokon tudományok képviselőjének, hogy szorosabb feladatán túlmenve segít a néphagyomány egyre pusztuló értékeinek megörökítésében.